

ביאורים

בפרק זה מדבר הרב קוק על ייסורי הנפש שיכולים להתלוות לתהליך התשובה. הדבר יכול להתבטא בייסורי מצפון על מעשים שהאדם עשה בעבר או במחשבות קודרות על מידת הרע והקלקול.

פעמים נדמה שהגורם למכאובי הנפש הללו הוא התשובה, כי רק עם תחילת תהליך התשובה החלה גם תחושת הכאב. אך האמת היא שהגורם לכאב הוא החטא, התשובה רק משקפת לאדם את החולי, פעולה שגורמת לנפש לחוש בכאב, אבל לא היא גורמת אותו. אדם המתעורר לתשובה מתחיל להרגיש את החולי שעד עתה היה מצוי בו, אבל הסיבה לכאב היא החטא ולא התשובה. כדוגמת אדם שמרגיש חום וכאב ראש, הוא צריך לדעת שהגוף מאותו לו על חולי. החום והכאבים מפריעים, אבל הם מעידים על מערכת חיסונית תקינה שנלחמת בחיידקים ומכריחה את האדם להיאבק במחלה.

הרב קוק מכנה מצב זה כ"נתיקום של חלקי הנפש הרעים" שגורמים לכאב, והוא מוסיף שנדמה לנו "כאילו הם באים מצד יראת העונש". יראת העונש היא המדרגה התחתונה מבין סוגי התשובה, שבה אדם שב בתשובה מפחד העונש שיגיע לו על מעשיו הרעים. לסוג זה של תשובה יכולים להתלוות המחשבות הקודרות וייסורי המצפון שעליהם דיברנו לעיל. אבל הרב קוק מלמד אותנו שהסיבה לייסורים היא החטא שדבק בנשמה והוא זר לה. כשם שגוף זר החודר לגוף האדם מחולל נזק, כך גם החטא הוא כמו גוף זר לנשמה. וכשם שלגוף יש מערכת חיסונית שנלחמת בפולשים, כך גם לנפש יש את המצפון המעורר את האדם לחזור למוטב ולשוב בתשובה.

ההבנה שהכאב מגיע כתוצאה מהחטא ולא בגלל התשובה, וההפנמה שלכאב יש תפקיד במערך התשובה, נחוצים מאוד לתהליך התשובה. באופן זה אנו יודעים שהכאב לא נועד להחליש, אלא הוא מצביע על מגמת עלייה חיובית. ואם מבינים שהתפקיד של הכאב הוא למחוק את ההשפעה הרעה שדבקה בנפש האדם ומקבלים את הייסורים באהבה, אפשר לעלות למדרגה עליונה יותר של תשובה מאהבה.

הרחבות

◦ אשרי האיש שהקב"ה מייסרו, מדוע?

אל תקרי תלמדנו אלא תלמדנו, דבר זה מתורתך למדתנו. כדי להבין את דרשת חז"ל, יש להביאה בשלמותה. בתהילים נאמר "אשרי הגבר אשר תיסרנו" והמתורתך תלמדנו" (תהילים צד, יב). בתחילה הגמרא מבארת שפסוק זה עוסק בייסורים של אהבה. ייסורים אלו אינם באים בשל חטא, אלא תפקידם למרק את האדם מתאוותיו הגשמיות [על פי השל"ה עשרה מאמרות, מאמר חמישי, קעג]. משמעות הפסוק היא, שייסורים הם ייסורי אהבה רק אם אינם מביאים את האדם לביטול תורה. על פי פירוש זה יש לקרוא את הפסוק "...תיסרנו", ובכל זאת "מתורתך תלמדנו". אולם ר' יוחנן לומד מפסוק אחר שאף ייסורים הגורמים לביטול תורה יכולים להיות ייסורים של אהבה.

בשל זאת ר' יוחנן מבאר את הפסוק הנ"ל באופן שונה. הפסוק אינו עוסק בייסורים של אהבה, אלא בייסורי כפרה הבאים כדי למרק את עוונות האדם. לימודו של ר' יוחנן נובע מהבנה אחרת של הפסוק: "אל תקרי תלמדנו (נקוד בסגול, שהמשמעות היא 'תלמד אותו' היינו, שהקב"ה ימשיך ללמד את האדם תורה למרות הייסורים), אלא תלמדנו!" (נקוד בצירה, שמשמעותו 'תלמד אותנו' היינו את לומדי התורה). והמשמעות לכך היא ש"דבר זה מתורתך למדתנו" היינו, שאנו לומדים ממקום אחר בתורה (מעבד עברי, כמו שיתבאר לקמן) שישנם ייסורים הבאים למרק את האדם מחטאיו ולכן אשרי מי שה' מייסר אותו.

הלימוד שיש ייסורים שמממקים את האדם מבוסס על לימוד קל וחומר מעבד עברי, שאם פצעו אדונו באחד מאיבריו הוא יוצא לחירות: "מה שן ועין שהן אחד מאבריו של אדם - עבד יוצא בהן לחרות, יסורין שממרקין כל גופו של אדם על אחת כמה וכמה" (שמשחררים את האדם מעוונותיו) [ברכות ה.].

שאלות לדין

א. האם הייסורים המתלווים לתהליך התשובה הם עונש על החטאים?

ב. מדוע חשוב כל כך להבין מה מקור הרגשת הייסורים שמתלווים לתהליך התשובה?

פרק ח

מכאובי החטא ויסורי התשובה ומרפא הארתה

א. המכאוב, שמרגישים ברעיון התשובה, בראשית זריחתו, הוא בא מפני הנתיקים שחלקי הנפש הרעים, שאין להם תקנה כל זמן שהם מחברים בחטיבה אחת באורגניות הנפשית, מקלקלים את כל הנפש ופוגמים אותה, ועל ידי התשובה הם הולכים ונתקים ונעקרים, מעצמיית הנפש היסודית בעקרה. וכל נתוק מביא כאב, ככאב של עקירת אברים המקלקלים וכריתתם מטעם הרפואה. ואלו הם היסורים היותר פנימיים, שעל ידם ובהם האדם יוצא לחרות מהעבדות החשוכה של חטאיו ונטייתו השפלות ותוצאותיהם המרות. "מקל וחמר משן ועין שעבד יוצא בהן לחרות", "אשרי הגבר אשר תיסרנו" והמתורתך תלמדנו" - "אל תקרי תלמדנו אלא תלמדנו, דבר זה מתורתך למדתנו".

ב. המכאובים הגדולים, התוקפים את הנפש על ידי רעיון התשובה, אף על פי שלפעמים נראים הם כאלו הם באים מצד יראת העונש, אין התכן הפנימי שלהם כי אם יסורים עצמיים, שהנשמה נכזית בהם מפני שהחטא מכאיב אותה, שהוא נגד כל תנאי חייה, ואלה היסורים בעצמם הם ממרקים אותה. והאדם הפכיר בהפירה פנימית את האוצר הטוב, הנמצא בתוכיותם של יסורים אלו, הוא מקבל אותם באהבה גמורה ודעתו מתישבת בהם, ובזה עולה הוא במעלות רבות, ותלמודו מתקדם בידו, ואפיו הפנימי משתלם, והרשמים שעשו עליו עוונותיו נמחקים, והם מתהפכים לסימנים טובים, שהוד נשמתו בולט מהם.

בראשית זריחתו - בשלב הראשון, כשהאדם מכיר בחטאו ומצטער וכואב על החטא. הוא בא מפני הנתיקים - הכאב נגרם כתוצאה מניתוק החלקים הרעים מהנפש. שהם מחברים בחטיבה אחת באורגניות הנפשית - שהאדם מזדהה עם החלקים הרעים כחלק מהמכלול של אישיותו, ואינו מבדיל בין החלקים הרעים שבנפש לחלקים הטובים. אל תקרי תלמדנו אלא תלמדנו, דבר זה מתורתך למדתנו - אין המושא יחיד: 'תלמד אותו', ומכוון לאדם המתייסר, אלא המושא הוא רבים: 'תלמד אותנו'. מצד יראת העונש - מהפחד מהעונש. יסורים עצמיים - ייסורים מהחטא עצמו. תנאי חייה - התנאים הנדרשים לנשמה כדי להופיע את חייה. האוצר הטוב - התועלת, הערך. ודעתו מתישבת בהם - מתרצה בהם. ותלמודו מתקדם בידו - ואין הייסורים פוגעים בתלמודו. שהוד נשמתו בולט מהם - טובה וטהרתה של הנשמה ניכר באמצעות העוונות, בכך שהחטא מביא ייסורים על הנשמה, והייסורים מלמדים על ההיפוך הגמור שיש בין מהות הנשמה לחטא.

ייסורי התשובה כעקירת אברים רפואית

קבלת ייסורי התשובה באהבה